

Seçkilərin Monitorinqi və Demokratiyanın Tədrisi Mərkəzinin
27 dekabr 2019-cu ildə keçiriləcək bələdiyyə seçkilərinə hazırlıq və seçki
öncəsi ictimai-siyasi mühit ilə bağlı
Mövqe Sənədi

I. Xülasə

Seçkilərin Monitorinqi və Demokratiyanın Tədrisi Mərkəzi (SMDT) 27 dekabr 2019-cu ildə Azərbaycanın müstəqillik tarixində beşinci dəfə keçiriləcək bələdiyyə seçkiləri öncəsi hazırlıq prosesini, o cümlədən yerli və beynəlxalq təşkilatların təklifləri, xüsusən də Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin qərarları və ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun (ATƏT/DTİHB) seçki müşahidə missiyalarının tövsiyələrinin icra vəziyyəti ilə bağlı dəyərləndirmə aparıb.

Sənəd beynəlxalq hökumətlərarası, seçki və insan hüquqları təşkilatlarının, həmçinin Avropa Şurası institutlarının, xüsusilə Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı irəli sürdüyü tələblərin icra vəziyyəti ilə əlaqədar son durumu, hazırkı seçki təcrübəsi ilə bağlı məlumatları və faktları əhatə edir.

SMDT hesab edir ki, qüvvədə olan Seçki Məcəlləsinin bəzi müddəaları həm yerli ictimai-siyasi təşkilatlar, həm də Avropa Şurasının Venesiya Komissiyası və ATƏT/DTİHB tərəfindən dəfələrlə tənqid edilsə də, çatışmazlıqları aradan qaldırmaq üçün zəruri islahatlar həyata keçirilməyib. SMDT-nin apardığı araşdırma göstərir ki, seçki komissiyalarının formalaşma strukturu, seçki hüququnun müdafiəsi üçün səmərəli hüquq müdafiə vasitələrinin yaradılması, seçki prosesinə qanunsuz müdaxilə hallarının qarşısının alınması, namizədlərin qeydiyyatı qaydaları və seçici siyahılarında ziddiyyətlərin aradan qaldırılması yönündə təkmilləşmələrə ehtiyac var.

SMDT seçki öncəsi bəzi jurnalistlərin ölkədən çıxışına qadağaların götürülməsini təqdir edir, bununla belə xatırladır ki, hazırda 5 nəfər jurnalist olmaqla 112 nəfər fərqli fikir və mülahizələrinə, tənqidi və alternativ mövqeyinə görə siyasi motivlərlə həbsdədir. Eyni zamanda hazırda 20-dən artıq veb səhifəyə, o cümlədən “Azadlıq” qəzeti, “Azadlıq” radiosu, Meydan TV kimi tənqidçi media qurumlarının veb səhifələrinə ölkə daxilində girişin bloklanması nəticəsində seçki öncəsi ifadə azadlığı kəskin şəkildə məhdudlaşıb.

SMDT müxalif siyasi partiya üzvlərinə qarşı açılan çoxsaylı cinayət və inzibati işlər nəticəsində siyasi fəalları vaxtaşırı həbs və təqib edildiyini, bununla da müxalif siyasi partiya üzvlərinin bələdiyyə seçkilərində namizəd kimi iştirak imkanlarının çətinləşdiyini təəssüflə qeyd edir. SMDT 2013-2015-ci illərdə parlamentin qəbul etdiyi hüquqi normalar və iqtidarın yürütdüyü ayrı-seçkilik siyasəti nəticəsində vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının fəaliyyətin məhdudlaşdığını, nəticədə yerli və milli səviyyəli problemlərin həllində vətəndaş təşəbbüslərinin zəiflədiyini bildirir.

SMDT son illər sərbəst toplaşmaq azadlığının təmin olunmasına məhdudiyyətlərin artmasını, o cümlədən yaxın bir il ərzində isə 128 nəfər fəalın etiraz aksiyalarında iştirakına görə inzibati qaydada həbs edilməsini bələdiyyə seçkilərində siyasi plüralizmə təhlükə kimi qiymətləndirir.

Seçkilərə hazırlıqla bağlı vacib tədbirlərdən biri kimi seçicilərin qeydiyyatı yönündə mövcud mexanizm təkmilləşməyib, səsvermə hüququ olan şəxslərlə bağlı Mərkəzi Seçki Komissiyasının rəsmi məlumatı ilə Dövlət Statistika Komitəsinin demografik göstəriciləri arasında uyğunsuzluğa aydınlıq gətirilməyib. SMDT xatırladır ki, MSK-nın açıqladığı son məlumata görə hazırda ölkədə seçicilərin sayı 5 milyon nəfərdən artıqdır. Ancaq Dövlət Statistika Komitəsinin ölkə əhalisinin sayı üzrə məlumatına görə, səsvermə yaşı olan (18 yaşdan yuxarı) vətəndaşların sayı təxminən 7 milyon nəfərdir. Seçicilərin sayı ilə bağlı bu qurumların rəqəmləri arasında təxminən 2 milyona yaxın fərq var. SMDT həmçinin təəssüflə bildirir ki, əvvəlki bələdiyyə seçkilərində olduğu kimi işğal altında olan Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonlardan olan məcburi köçkünlərin məskunlaşdıqları yerlərin bələdiyyə seçkilərində iştirakla bağlı nə aktiv, nə də passiv seçki hüquqları təmin edilir.

SMDT hesab edir ki, 27 dekabr 2019-cu il bələdiyyə seçkilərinin azad, ədalətli və rəqabətli şəraitdə keçməsi üçün müstəqil və müxalif partiyaları təmsil edən namizədlərin qeydiyyatına müdaxilələr baş verməməli, hakimiyyət rəqabətli seçki mühitinin formalaşması üçün siyasi iradə nümayiş etdirməlidir.

SMDT bildirir ki, azad və ədalətli seçkinin keçirilməsi üçün sərbəst toplaşmaq azadlığına məhdudiyətlər aradan qaldırılmalı, namizədlərin seçicilərlə görüşləri və mitinqləri üçün zəruri şərait təmin edilməli, ölkə televiziolarında müxalif fikrə qadağalar götürülməli, seçki pozuntuları ilə bağlı mümkün şikayətlərin səmərəli araşdırılması üçün məhkəmələrə müdaxilə hallarının qarşısı alınmalı və bu şikayətlərə baxarkən məhkəmələr tərəfindən Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin seçki pozuntuları ilə bağlı qəbul etdiyi qərarlara istinad edilməlidir.

Qeyd edək ki, SMDT 1 dekabr 2008-ci ildə qeydiyyatı ləğv edilmiş Seçki Monitoring Mərkəzinin (SMM) əsasında təsis olunub. Xatırladaq ki, 14 may 2008-ci ildə SMM-in qeydiyyatı Ədliyyə Nazirliyinin qanunsuz iddiası əsasında Xətai Rayon Məhkəməsi tərəfindən ləğv edilib.

SMDT (keçmiş SMM) 2001-ci ildən Azərbaycanda keçirilən 15 seçkinin monitorinqini həyata keçirib. Seçkilərin monitorinqi ilə bağlı SMDT indiyədək 14000 nəfərdən artıq vətəndaşa 600-dən çox təlim keçib və onların seçki komissiyalarında akkreditə olunmalarına hüquqi-texniki yardım göstərib.

SMDT ATƏT-ə üzv olan ölkələrin QHT-lərini birləşdirən Seçkilərin Monitoringi Təşkilatlarının Avropa Şəbəkəsinin (ENEMO), Şərq Tərəfdaşlıq ölkələri Vətəndaş Cəmiyyəti Forumu, Demokratik Seçkilər üzrə Avropa Platformasının (EPDE) və Yerli Seçki Müşahidəçilərinin Qlobal Şəbəkəsinin üzvüdür.

II. Giriş

27 dekabr 2019-cu ildə Azərbaycanda bələdiyyələrə seçkilər keçiriləcək. Mövcud seçki qanununa əsasən seçki gününə 60 gün qalmış seçkilər elan ediləcək. Seçkilərin Monitoringi və Demokratiyanın Tədrisi Mərkəzi (SMDT) bələdiyyə seçkiləri öncəsi hazırlıq prosesini, o cümlədən yerli və beynəlxalq təşkilatların təklifləri, xüsusən də Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin (AİHM) qərarları və ATƏT-in Demokratik Təsisatlar və İnsan Hüquqları Bürosunun (ATƏT/DTİHB) seçki müşahidə missiyalarının tövsiyələrinin icra vəziyyəti ilə bağlı dəyərləndirmə aparıb.

Bu sənəddə SMDT ölkədəki seçki öncəsi ictimai siyasi durumun azad və ədalətli seçki üçün əlverişli olub-olmadığını, seçki qanunvericiliyi və seçki təcrübəsində çatışmazlıqların miqyasını araşdıraraq, seçki pozuntularına gətirib çıxaran halların aradan qaldırılması yönündə tövsiyələrini təqdim edib.

Sənəd beynəlxalq hökumətlərarası, seçki və insan hüquqları təşkilatlarının, həmçinin Avropa Şurası institutlarının, xüsusilə Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı irəli sürdüyü tələblərin icra vəziyyəti ilə əlaqədar son durumu, hazırki seçki təcrübəsi ilə bağlı məlumatları və faktları əhatə edir. Sənəddə həmçinin azad və ədalətli seçkinin keçirilməsi ilə birbaşa bağlı olan siyasi hüquqların durumu nəzərdən keçirilir.

Qeyd edək ki, SMDT 1 dekabr 2008-ci ildə qeydiyyatı ləğv edilmiş Seçki Monitoring Mərkəzinin (SMM) əsasında təsis olunub. Xatırladaq ki, 14 may 2008-ci ildə SMM-in qeydiyyatı Ədliyyə Nazirliyinin qanunsuz iddiası əsasında Xətai Rayon Məhkəməsi tərəfindən ləğv edilib. SMDT 2009-cu ildə Ədliyyə Nazirliyinə qeydiyyat üçün müraciət etsə də, bu müraciət təmin edilməyib və SMDT məhkəməyə birləşmək hüququnun pozulması iddiası üzrə şikayət edib. Ancaq daxili məhkəmələr SMDT-nin şikayətini təmin etmədiyi üçün AİHM-ə müraciət edib. Hazırda SMDT təsisçilərinin şikayəti əsasında AİHM-də kommunikasiya mərhələsi başa çatıb.

SMDT (keçmiş SMM) 2001-ci ildən Azərbaycanda keçirilən 15 seçkinin monitorinqini həyata keçirib. Seçkilərin monitorinqi ilə bağlı SMDT indiyədək 14000 nəfərdən artıq vətəndaşa 600-dən çox təlim keçib və onların seçki komissiyalarında akkreditə olunmalarına hüquqi-texniki yardım göstərib.

SMDT ATƏT-ə üzv olan ölkələrin vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarını (VCT) birləşdirən Seçkilərin Monitorinqi Təşkilatlarının Avropa Şəbəkəsi (ENEMO), Şərq Tərəfdaşlıq ölkələrinin Vətəndaş Cəmiyyəti Forumu, Demokratik Seçkilər üzrə Avropa Platformasının (EPDE) və Yerli Seçki Müşahidəçilərinin Qlobal Şəbəkəsinin üzvüdür.

SMDT seçkilərin müşahidəsi sahəsində ATƏT/DTIHB və Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının tövsiyələri, o cümlədən Yerli Seçki Müşahidə Təşkilatlarının Qlobal Bəyannaməsinin prinsipləri¹ əsasında fəaliyyət göstərir.

III. Hüquqi çərçivə və beynəlxalq hüquqi tövsiyələr

Yerli səviyyədə seçki hüquqları ilk öncə ölkənin ana qanunu olan Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasında əks olunur. Ölkədə seçkilərin keçirilməsi qaydaları Seçki Məcəlləsi ilə tənzimlənir. Bundan başqa Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında Qanun, Siyasi partiyalar haqqında Qanun, QHT-lər (ictimai birliklər və fondlar) haqqında Qanun və İnformasiya əldə etmək haqqında Qanun seçki zamanı, xüsusilə seçki dövrünün hüquqi tənzimlənməsində əsas rol oynayan qanunvericilik aktlardır.

3.1. Milli seçki qanunvericiliyində çatışmazlıqlar

Seçki Məcəlləsi 27 may 2003-cü il tatrixli Azərbaycan Respublikası Qanunu ilə təsdiq edilib.² Ancaq Məcəllə beynəlxalq standartlara və Avropa Konvensiyasının tələblərinə cavab vermədiyi üçün Avropa Şurasının Venesiya Komissiyası və ATƏT/DTIHB tərəfindən dəfələrlə tənqid edilib, çatışmazlıqları ortadan qaldırmaq üçün hər iki qurum həm ayrılıqda, həm də birgə sənədlə tövsiyələr təqdim ediblər³. Bundan başqa ATƏT/DTIHB-in seçki

¹ Bax - <http://www.gndem.org/declaration-of-global-principles>

² Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinin təsdiq edilməsi və qüvvəyə minməsi haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Qanunvericilik Toplusu, 2003-ci il, № 6, maddə 274, <http://www.e-qanun.az/framework/1736>

³ Avropa Şurası Venesiya Komissiyasının və ATƏT/DTIHB-nun Azərbaycanla bağlı birgə tövsiyələri [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2004\)016rev-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2004)016rev-e)

müşahidə missiyası Azərbaycanda müşahidə etdiyi hər seçkidən sonra bəzi çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün tövsiyələrini yeniləyib⁴.

Yerli və beynəlxalq təşkilatların Seçki Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tövsiyələri əsasən aşağıdakı məsələləri əhatə edir:

- seçki komissiyalarının formalaşma strukturunun təkmilləşməsi;
- seçki hüququnun pozulmasına qarşı səmərəli hüquq müdafiə vasitələrinin yaradılması;
- seçki prosesinə qanunsuz müdaxilə hallarının qarşısının alınması;
- namizədlərin qeydiyyatında ortaya çıxan çətinliklərin aradan qaldırılması;
- seçici siyahılarındakı ziddiyyətlərin aradan qaldırılması;
- ifadə, birləşmək və sərbəst toplaşmaq azadlıqlarına məhdudiyətlərin aradan qaldırılması.

Seçki Məcəlləsinə dəfələrlə əlavə və dəyişikliklər edilsə də, yerli və beynəlxalq təşkilatların tövsiyələri nəzərə alınmayıb. Əksinə qanun Avropa Şurası və ATƏT-in müəyyən etdiyi standartlardan uzaqlaşmış, bəzi müddəalar daha da çətinləşdirilib. Məsələn, 2 iyun 2008-ci ildə Seçki Məcəlləsinə edilən dəyişikliklər nəticəsində seçki müddəti 120 gündən 75 günədək azaldılıb, namizədlərin qeydiyyatı üçün alternativ variant kimi nəzərdə tutulan qeydiyyat depoziti (seçki girovu) ləğv edilib⁵. 18 iyun 2010-cu ildə edilən növbəti dəyişikliklərlə seçki müddəti 75 gündən 60 günədək, seçkiqabağı təşviqat müddəti isə 23 günə qədər azaldılıb. Bu dəyişikliklərlə həmçinin seçki dövründə namizədlərə təbliğat kampaniyasının təşkili üçün dövlət hesabına maliyyə ayrılması qaydası ləğv edilib⁶.

Beynəlxalq təşkilatlarla yanaşı SMDT dəfələrlə Seçki Məcəlləsinin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı konkret mexanizmlər irəli sürərək, seçki hüququ pozuntularına görə cavabdeh şəxslərin cəzalandırılması, seçki şikayətlərinin verilmə müddətinin uzadılması, seçki komissiyalarının müstəqilliyinin təmin edilməsi və yerli seçki müşahidəçilərinin onlayn qaydada akkreditasiyası ilə bağlı təkliflər verib⁷. Ancaq bu tövsiyələr də nəzərə alınmayıb.

Seçki qabağı təşviqat dövründə istifadə olunan mitinq və yürüşlərin təşkili qaydaları Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında Qanunla tənzimlənir. Bu qanuna əsasən toplantıları təşkil edən şəxs və ya şəxslər bu barədə müvafiq icra hakimiyyəti orqanını öncədən yazılı şəkildə məlumatlandırmalıdır. ⁸ Ancaq təcrübədə məlumat xarakterli xəbərdarlıq mexanizmi əvəzinə icra hakimiyyətlərinin razılığının verilməsi qaydası tətbiq olunur. Bununla da həm beynəlxalq sənədlərə, həm ölkə Konstitusiyasına, həm də bu qanunun tələblərinə əməl edilmir. Məsələn, AİHM Sərbəst toplaşmaq haqqında Qanunun “keyfiyyətli qanun” prinsipinə cavab vermədiyini, qanunda göstərilən bəzi müddəaların öngörüləbilən olmadığını, hansı hallarda qadağa, müdaxilə və güc tətbiqinin yol verildiyinin dəqiq göstərilmədiyini, bununla da sui-istifadəyə yol açıldığını bildirib. ⁹ Bu qanunun yenidən işlənməsi və Avropa Konvensiyasının 11-ci maddəsinin tələblərinə uyğunlaşdırılması üçün heç bir addım atılmayıb. Əksinə 2012-2013-cü illərdə İnzibati Xətalər Məcəlləsinə edilən dəyişikliklərlə dinc xarakterli olsa belə razılaşıdırılmamış aksiyalarda iştiraka görə sanksiyalar sərtləşdirilib, cərimələr artırılıb.

⁴ ATƏT/DTIHB-nun Azərbaycanda keçirilən seçkilərlə bağlı hesabatları, <https://www.osce.org/odihr/elections/azerbaijan>

⁵ Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 02 iyun 2008-ci il, <http://www.e-qanun.az/framework/14930>

⁶ Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 18 iyun 2010-cu il, <http://www.e-qanun.az/framework/19854>

⁷ ATƏT/DTIHB-in 10 noyabr 2010-cu il parlament seçkiləri ilə bağlı Yekun Hesabatı, <https://www.osce.org/odihr/75073?download=true>

⁸ Sərbəst toplaşmaq azadlığı haqqında Qanun, Maddə 5.1, <http://www.e-qanun.az/framework/3229>

⁹ Gafgaz Mammadov v. Azerbaijan, (Application no. 60259/11), par.55, <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-157705>

3.2. Beynəlxalq seçki müşahidə missiyalarının tövsiyələri

Azərbaycanda seçki müşahidə missiyası həyata keçirmiş ATƏT/DTIHB-in azad və ədalətli seçkilərin təmin edilməsi üçün irəli sürdüyü prioritet tövsiyələr əsasən aşağıdakı istiqamətlərdə olub:¹⁰

- Seçki Məcəlləsinin, o cümlədən sərbəst toplaşmaq, birləşmək və ifadə azadlıqlarını tənzimləyən qanunvericiliyin beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılması;
- media azadlığının təmin edilməsi, diffamasiyanın dekriminallaşdırılması;
- seçki komissiyalarının tərkibinə dəyişikliklər edilməsi;
- seçici siyahılarının dəqiqləşdirilməsi;
- seçki şikayətlərinin komissiyalar və məhkəmələr tərəfindən səmərəli araşdırılması;
- seçki prosesinin ədalətli keçirilməsi üçün siyasi iradə nümayiş etdirilməsi.

Bu tövsiyələrin icrası istiqamətində hər hansı önəmli addımın atıldığı müşahidə edilməyib.¹¹

Azərbaycan hökumətinin dəvəti ilə dəfələrlə seçkiləri müşahidə etməyə gəlmiş Avropa Şurası Parlament Assambleyası müşahidə missiyasının tövsiyələri ATƏT/DTIHB tövsiyələri ilə eyni istiqamətdə olsa da, daha ümumi xarakter daşıyır:¹²

- Seçki qanunvericiliyinin Venesiya Komissiyasının tövsiyələri əsasında təkmilləşdirilməsi;
- Azərbaycanın Avropa Şurasına qəbul edilərkən üzərinə götürdüyü öhdəliklərə əməl etməsi, ifadə və sərbəst toplaşmaq azadlığının təmin edilməsi;
- Xalqın öz iradəsini seçkilərdə sərbəst ifadə etməsi üçün güclü və etibarlı müxalifətin inkişafına şərait yaradılması.

Yuxarıda sözügedən əksər tövsiyələr dəfələrlə təkrar edilsə də, ölkə rəsmiləri bir qayda olaraq bu müddəalara ümumi şəkildə reaksiya bildirərək, ətraflı öyrənilməsi və ictimai müzakirəsi ilə bağlı siyasi iradə nümayiş etdirməyiblər.

Avropa Şurasının Yerli və Regional Hökumətlər Konqresinin Azərbaycanla bağlı hesabatlarında yerli idarəçiliklə bağlı əsas tövsiyələrinə isə aşağıdakılar daxildir:¹³

- Bələdiyyələrin statusu haqqında qanundakı qeyri-müəyyənliyi və qeyri-dəqiqliyi aradan qaldırmaqla yerli özünü idarəçilik və yerli icra hakimiyyətləri arasındakı dəqiq sərhədi müəyyənənləşdirmək;
- Dövlət hakimiyyətin yerli idarəçiliklə bağlı vacib olan səlahiyyətlərinin bələdiyyələrə ötürülməsi və onlara bu səlahiyyətlərinə uyğun maliyyə ayrılması;
- Bələdiyyələrin icra hakimiyyətlərindən asılılığına son qoyulması;
- Ölkə paytaxtının demokratik yolla seçilmiş mer tərəfindən idarə olunması.

Konqres 2003-cü ildən bəri Azərbaycan hökumətinə yerli idarəçiliyin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı silsilə tövsiyələr təqdim etsə də, onların əksəriyyəti icra edilməyib. Bələdiyyələrin təcrübədə yerli icra hakimiyyətlərindən subordinasiya qaydasında asılılığı davam edir və onlar real inzibati səlahiyyətə sahib deyil.

2019-cu ildə Konqresin Monitoring Komitəsi Azərbaycanın ratifikasiya etdiyi Yerli özünüidarə haqqında Avropa Xartiyası ilə götürdüyü öhdəliklərə əməl etmədiyini müəyyən

¹⁰ Qeyd olunan tövsiyələr demək olar ki, ATƏT/DTIHB-in bütün yekun hesabatlarında yer alıb.

<https://www.osce.org/odihr/elections/azerbaijan/104355>

¹¹ Bu tövsiyələrin icra vəziyyəti ilə bağlı digər bölmələrdə ətraflı məlumat verilir.

¹² Observation of the presidential election in Azerbaijan, 9 October, 2013 <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=20259&lang=en>

¹³Avropa Şurasının Yerli və Regional Hökumətlər Konqresinin Azərbaycanla bağlı hesabatı, 26 fevral 2013, https://rm.coe.int/1680719568#_Toc347757447

edib. Komitə Azərbaycan hökumətini bununla bağlı izahat verməyə, Xartiyadan irəli gələn öhdəlikləri icra etməyə çağırıb.¹⁴

3.3. AİHM-in seçki hüquqları ilə bağlı qərarlarının icra vəziyyəti

Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyasının 1 sayılı Protokolunu imzalayan dövlətlər öz öhdələrinə azad və ədalətli parlament seçkiləri keçirməyi götürürlər.

2005 və 2010-cu illərdə Azərbaycanda keçirilən parlament seçkiləri ilə bağlı AİHM toplam 23 qərar qəbul edib və bu qərarlarla 50-dən artıq ərizəçinin passiv seçki hüququnun pozulduğu bəyan edilib. “Nemət Əliyev qrupu” başlığı altında birləşdirilən bu qərarlardan görünür ki, iki orqanın – seçki komissiyalarının və məhkəmələrin çıxardığı qərarlar Avropa Konvensiyasının pozulmasına gətirib çıxarıb.¹⁵

AİHM tərəfindən seçki komissiyaların fəaliyyətlərində tapılan qanunsuzluqlar aşağıdakılardır:

- seçki komissiyaları namizədlərin şikayətlərini və təqdim etdiyi sübutları heç bir səbəb göstərmədən rədd ediblər;
- ərizəçilər əleyhinə verilən açıqlamalar və şahid ifadələri onların həqiqiliyi və etibarlılığı araşdırılmadan sübut kimi qəbul edilib;
- şikayətlərin araşdırılmasında ərizəçilərin iştirakı təmin edilməyib.

Yerli məhkəmələrin fəaliyyətlərində tapılan qanunsuzluqlar isə aşağıdakılardır:

- ərizəçilər tərəfindən təqdim edilən sübutların və bir çox mühüm əhəmiyyətə malik olan halların araşdırılmaması;
- məhkəmə proseslərində aşırı formalizmin hakim olması, seçki komissiyalarının qərarlarının olduğu kimi təkaralanması;
- ərizəçilərə öz müdafiələrini təşkil etmək üçün yetərli vaxtın verilməməsi;
- seçki qanunvericiliyinin yalnız tətbiqi;

Avropa Məhkəməsinin qərarlarının icrasına nəzarət edən Avropa Şurası Nazirlər Komitəsi (AŞ NK) “Nemət Əliyev” qrupunu 8 dəfə Komitənin iclasının müzakirəsinə çıxarıb. Komitə 2015-ci ilin dekabrında keçirilən iclasında bildirib ki, seçkiləri beynəlxalq standartlara uyğun hala gətirmək üçün islahatların keçirilməsi zəruri olsa da, Azərbaycan hökuməti hələ də tələb olunan islahatlara başlamayıb. Bu səbəbdən Komitə hökuməti qısa vaxtda seçki islahatlarına başlamağa çağırıb.¹⁶

SMDT-nin AİHM-nin sözügedən qərarlarının icra vəziyyəti ilə bağlı Komitəyə təqdim etdiyi hesabatda seçki pozuntularının baş vermə səbəbi kimi seçki komissiyalarının və məhkəmələrin müstəqil olmamasını statistik məlumatlar və geniş təhlillə izah edilib¹⁷. SMDT ortaya çıxan pozuntuların Azərbaycan hökumətinin qeyd etdiyi kimi aşağı seçki komissiyalarının peşəkarlığının artırılması ilə həll olunan məsələ olmadığını, həm seçki, həm də məhkəmə sistemində dərin struktur islahatlarının keçirilməsinin zəruri olduğunu vurğulayıb.

Nazirlər Komitəsi 2019-cu ilin 4-6 iyununda “Nemət Əliyev qrupu” ilə bağlı qəbul etdiyi qərarla bildirib ki, AİHM-in son 10 ildə qəbul etdiyi silsilə qərarlara baxmayaraq seçki qanunvericiliyi və təcrübəsinin Konvensiyanın tələblərinə uyğunlaşdırılması üçün tələb olunan islahatlar keçirilməyib. Komitə AİHM tərəfindən tanınan ilk pozuntuların 2005-ci ildə baş

¹⁴ CLRAE Monitoring Committee – on Democracy and the European Charter of Local Self Government, 03 July 2019, <https://bit.ly/2k8p0JF>

¹⁵ Namat Aliyev v. Azerbaijan (18705/06), status of execution, <http://hudoc.exec.coe.int/ENG?i=004-1773>

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Namat Aliyev v. Azerbaijan (18705/06), submission by EMDS, <https://rm.coe.int/native/09000016809456f3>

verdiyini, bundan sonra daha 2 parlament seçkiləri keçirildiyini qeyd edib və bildirib ki, tələb olunan islahatlar keçirilməzsə 2020-ci ildə keçiriləcək seçkilər artıq Konvensiya standartlarına cavab verməyən seçki sistemi ilə keçirilən 4-cü parlament seçkisi olacaq.¹⁸

IV. Seçki öncəsi siyasi azadlıqların durumu

4.1. İfadə azadlığı

Seçki öncəsi bəzi jurnalistlərin ölkədən çıxışına qadağa götürülsə də, müstəqil hüquq müdafiəçilərinin açıqladığı siyasi məhbus siyahısına əsasən hazırda beş jurnalist siyasi motivlərlə həbsdədir¹⁹.

Son 5 ildə mətbuata artan təzyiqlər nəticəsində müstəqil çap mediası tamamilə sıradan çıxarılıb. Bu baxımdan hazırda veb portallar və sosial media vasitələri alternativ və tənqidi fikirlər üçün əsas tribunaya çevrilib. Ancaq 2017-ci ildə İnformasiya, informasiyalaşma və informasiyanın mühafizəsi haqqında Qanuna edilən dəyişikliklərlə internet informasiya mənbələrinə giriş Nəqliyyat, Rabitə və Yüksək Texnologiyalar Nazirliyinin təqdimatı əsasında məhkəmə tərəfindən və məhkəmə qərarı olmadan nazirlik tərəfindən məhdudlaşdırıla bilər.²⁰ Təxmini hesablamalara görə indiyədək 20-dən artıq veb sahifəyə, o cümlədən “Azadlıq” qəzeti, “Azadlıq” radiosu, Meydan TV kimi tənqidçi media qurumlarının veb sahifələrinə ölkə daxilində giriş bloklanıb.

4.2. Birləşmək azadlığı

a) Siyasi partiyalar

Müxalif siyasi partiya üzvlərinə qarşı açılan çoxsaylı cinayət və inzibati işlər nəticəsində siyasi fəallar vaxtaşırı əsassız həbslərlə cəzalandırılır, inzibati şəkildə cərimələnir, işdən azad edilir və ya bunlara bənzər digər təzyiqlərlə üzləşirlər. SMDT-nin son bir il ərzində apardığı monitorinqin nəticələrinə görə, 128 nəfər siyasi fəal inzibati qaydada həbs edilib.²¹

Qondarma cinayət ittihamları ilə həbs edilən şəxslərin istintaq gedişində ağır işgəncələrə məruz qalması və daha sonra məhkəmələr tərəfindən uzun müddətli azadlıqdan məhrum edilməsi halları çoxalıb. Hazırda Xalq Cəbhəsi Partiyasının 9 üzvü, İslam Partiyasının isə 5 fəali siyasi motivlərlə məhbus həyatı yaşayırlar. 2015-ci ildə həyata keçirilən kütləvi siyasi həbslər nəticəsində Müsəlman Birliyi hərəkatının 40 üzvü indiyədək siyasi motivlərlə həbsdədir.

Bir çox siyasi partiyalar SMDT-yə məhz aparılan davamlı siyasi təqiblər səbəbindən öz fəallarının növbəti bələdiyyə seçkilərində iştirak etməyəcəyini və ya buna ehtiyatla yanaşdıqlarını bildiriblər.

b) Vəkillər Kollegiyası

2017-ci ildə müstəqil vəkillərə qarşı başlayan yeni təzyiqlər nəticəsində Vəkillər Kollegiyasının üzvlüyündən 2 nəfər çıxarılıb, 6 vəkilin fəaliyyəti isə bir il müddətinə dondurulub.²² Kollegiyada həmçinin bir neçə vəkil haqqında intizam icraatı başlanılıb.²³

¹⁸ NK yalnız Azərbaycanın Avropa Şurasına üzv olmasından sonra keçirilən parlament seçkilərini nəzərdə tutur.

¹⁹ Vahid siyasi məhbus siyahısı üzrə İşçi Qrupun 03 sentyabr 2019-cu il tarixli yenilənmiş siyahısı, <https://bit.ly/2IXC45f>

²⁰ İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında Qanun, Maddə 13-3, <http://e-qanun.gov.az/framework/3525>

²¹ SMDT-nin siyasi motivli inzibati həbslərlə bağlı Dəyərləndirmə Sənədi, <https://smdtaz.org/az/siyasi-motivli-inzibati-h%c9%99bsl%c9%99r-2/>

²² Son olaraq VK-nin 9 sentyabr 2019-cu il tarixli qərarı ilə vəkil Adil İsmayılovun vəkillik fəaliyyəti 1 il müddətinə dondurulub. <https://bit.ly/2IMWQEE>

²³ SMDT-nin təzyiqlərə məruz qalan vəkillərlə bağlı videosu, <https://www.youtube.com/watch?v=VblbtIM9cwo>

Bundan başqa fərdi vəkilliklə məşğul olan vəkillərin qanunvericiliyə zidd olaraq, hüquq məntəqələrinə təhkim edilməsi halları müşahidə edilir ki, bununla da onların müstəqilliyinə müdaxilə baş verir.²⁴²⁵

Vəkillər Kollegiyası haqqında qanunun bəzi müddəaları bu qurumun səmərəli və müstəqil işləməsinə məhdudiyətlər yaradır. Məsələn, vəkillərin Kollegiyaya qəbul edilməsinə məsul orqan olan İxtisas Komissiyasının 11 üzvündən yalnız 5-i Vəkillər Kollegiyası üzvlərindən ibarətdir. Komissiyanın digər 6 üzvü isə maraqların toqquşması prinsipi gözlənilmədən Ali Məhkəmə və Ədliyyə Nazirliyi tərəfindən təyin olunurlar. İxtisas Komissiyasında səs çoxluğunun hakimiyət qollarının təmsilçilərinə məxsus olması kollegiyanın müstəqilliyini kölgə altına alan əsas faktorlardan sayıla bilər.²⁶

c) Vətəndaş Cəmiyyəti

2013-2015-ci illərdə parlamentin qəbul etdiyi hüquqi normalar nəticəsində vətəndaş cəmiyyəti təşkilatlarının (VCT) müstəqilliyi və fəaliyyət imkanları məhdudlaşdırılıb. Nəticədə yerli və milli səviyyəli problemlərin həllində vətəndaş təşəbbüsləri zəifləyib, vətəndaş hüquq və azadlıqlarının müdafiəsində qeyri-dövlət qurumlarının iştirakı çətinləşib. Bu sahədə mövcud problemlərin həll edilməsi üçün beynəlxalq təşkilatların çoxsaylı çağırışları səmərə verməyib. Hazırda VCT-lərin sərbəst fəaliyyətinin təmin edilməsi üçün aşağıdakı istiqamətlərdə dəyişikliklərə ehtiyac var:

- VCT-lərin dövlət qeydiyyatının asanlaşdırılması;
- VCT-lərin yerli və xarici donorlar hesabına maliyyələşməsinə məhdudlaşdırılan müddələrin aradan qaldırılması, milli qanunvericiliyin pozulmasına görə ağır sanksiyaların yüngülləşdirilməsi;
- VCT-lərin fəaliyyəti ilə bağlı siyasi təzyiqlər və təqiblərin aradan qaldırılması.

4.3. Sərbəst toplaşmaq azadlığı

Son bir il ərzində sərbəst toplaşmaq azadlığının təmin olunması yönündə məhdudiyətlər daha da artıb. SMDT-nin əldə etdiyi məlumatlara görə, 2018-ci ilin yanvarından 2019-cu ilin fevralınadək 128 nəfər razılaşdırılmış etiraz aksiyaları ilə əlaqədar müxtəlif bəhanələrlə inzibati qaydada həbs edilib.²⁷

2019-cu ilin 19 yanvarında Demokratik Qüvvələrin Milli Şurasının keçirdiyi etiraz mitinqindən sonra Bakı şəhəri İcra Hakimiyyəti bu qurumun növbəti aksiyalarına icazə verməyib.

V. Seçki komissiyaları

Azərbaycan Respublikası Seçki Məcəlləsinə görə, seçkilərin təşkili və idarə olunmasına hər 5 ildən bir formalaşan seçki komissiyaları rəhbərlik edir.²⁸ Seçki komissiyaları 3 səviyyədə formalaşdırılır - Mərkəzi Seçki Komissiyası (MSK), Dairə Seçki Komissiyası (DSK) və Məntəqə Seçki Komissiyası (MnSK).

Qanun seçki komissiyaları üzvlərinin parlamentdə təmsil olunan siyasi çoxluğun, siyasi azlığın və müstəqil deputatların nümayəndələri tərəfindən bərabər sayda təmsil olunmasını nəzərdə tutur. Eyni zamanda seçki komissiyalarının sədrləri parlamentdə çoxluq təşkil edən siyasi

²⁴ <http://www.contact.az/ext/news/2019/7/free/Social/en/82447.htm>

²⁵ Vəkillik və vəkilli fəaliyyəti haqqında qanun, Maddə 5.V, <http://www.e-qanun.az/framework/257>

²⁶ İbid, Maddə 13.

²⁷ SMDT-nin siyasi motivli inzibati həbslərlə bağlı dəyərləndirmə sənədi, <https://bit.ly/2IP2DJq>

²⁸ Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi, Maddə 17, <http://www.e-qanun.az/code/17>

partiyayı təmsil edirlər.²⁹ ATƏT/DTİHB-nin 11 aprel 2018-ci ildə keçirilmiş növbədənənar prezident seçkisi ilə bağlı Yekun Hesabatında qeyd edilib ki, seçki komissiyalarını təyin etmək üçün istifadə olunan bu model qərəzsiz seçki idarəçiliyini təmin etmir, çünki komissiya üzvlərini təyin edən parlamentdəki üç qrup arasında siyasi baxımdan heç bir fərq yoxdur.³⁰

AİHM də öz qərarlarında seçki komissiyalarının hazırki strukturunun komissiyaların tərəfsizliyinin və müstəqilliyinin əsaslarını sarsıtdığını bildirir.³¹ **Qəhrəmanlı Azərbaycana qarşı işində** AİHM bildirir ki, dövlət gücləri və siyasi partiyalar arasında “yoxlama və balans” prinsipini təmin edən ideal sistem qurmaq mümkün olmaya bilər.³² Ancaq Azərbaycanda hazırki durum elədir ki, MSK da daxil olmaqla bütün seçki komissiyalarının tərkibində hakimiyyəti dəstəkləyən partiyaların nisbəti yüksəkdir. Bu komissiyaların müstəqilliyi və tərəfsizliyi yolunda başlıca maneədir. Bu səbəbdən AİHM bildirir ki, seçki komissiyalarının strukturunda dəyişikliklər edilməsi seçki şikayətlərinin baxılmasında səmərəliliyin artırılması üçün çox önəmlidir və buna nail olmaq üçün gərək hökumət islahatlara başlamağa təşviq edilsin.³³

Qeyd edək ki, hazırda bütün səviyyəli seçki komissiyalarının əksər üzvləri, o cümlədən MSK-nın sədri bu vəzifədə 10 ildən artıq təmsil olunmasına, bəzələrində çoxsaylı şikayətlər və AİHM-in qərarları olmasına baxmayaraq, tutduqları vəzifələrdən uzaqlaşdırılmayıblar.

2003-cü ildə Seçki Məcəlləsi qəbul edilərkən, həm Avropa Şurasının Venesiya Komissiyası, həm Avropa Şurası Parlament Assambleyası, həm də ATƏT/DTİHB tərəfindən seçki komissiyalarının bütün siyasi qüvvələrin bərabər iştirakı ilə formalaşması tövsiyə edilsə də, indiyədək bu yöndə dəyişikliklər baş verməyib.

VI. Seçicilərin qeydiyyatı

6.1. Seçicilərin sayı üzrə statistik uyğunsuzluq

Son 10 ildə seçicilərin sayı ilə bağlı Dövlət Statistika Komitəsinin məlumatı ilə MSK-nın rəqəmləri arasında ortaya çıxan uyğunsuzluğa hələ də rəsmi olaraq aydınlıq gətirilməyib. Məsələn, MSK-nın açıqladığı son məlumata görə hazırda ölkədə seçicilərin sayı 5.212.902 nəfərdir.³⁴ Ancaq Dövlət Statistika Komitəsinin ölkə əhəlisinin sayı üzrə məlumatına görə, səssermə yaşı olan (18 yaşdan yuxarı) vətəndaşların sayı təxminən 7 milyon nəfərdir. Seçicilərin sayı ilə bağlı Statistika Komitəsinin rəqəmləri ilə MSK-nın açıqladığı rəqəmlər arasında təxminən 2 milyona yaxın fərq var. MSK isə bu rəqəmlər arasındakı bu qədər böyük fərqlə bağlı heç bir rəsmi açıqlama verməyib. ATƏT/DTİHB əməkdaşlarına açıqlama verən komissiya rəsmiləri rəqəm fərqlərinin ölkə xaricində müvəqqəti və daimi yaşayan çox sayda vətəndaşların seçici siyahılarından çıxarılmasına görə ortaya çıxdığını bildiriəblər.³⁵ Ancaq bu məlumat heç bir rəsmi faktla təsdiqlənməyib və bunu təsdiq etmək üçün hər hansı sənədə istinad edilməyib.

²⁹ İbid, Maddə 19.3

³⁰ OSCE/DTİHB-in Azərbaycanda keçirilən 11 aprel prezident seçkiləri ilə bağlı Yekun Hesabatı, səh. 7, <https://www.osce.org/odihr/elections/azerbaijan/388580?download=true>

³¹ Qəhrəmanlı və Başqaları v. Azərbaycan, Ərizə No. 36503/11 (AİHM, 8 oktyabr 2015) paraqraf 78, Tahirov v. Azərbaycan, Ərizə No. 31953/11 (AİHM, 11 iyun 2015), paraqraf 60 və Ənnağı Hacıbəyli v. Azərbaycan, Ərizə No. 2204/11 (AİHM, 22 oktyabr 2015), paraqraf 53.

³² Qəhrəmanlı və başqaları v. Azərbaycan (parag. 78)

³³ İbid, paraq. 79

³⁴ <https://www.infocenter.gov.az/content/?i=10&title=statistika>

³⁵ OSCE/DTİHB-in Azərbaycanda keçirilən 11 aprel prezident seçkiləri ilə bağlı Yekun Hesabatı, səh. 10, <https://www.osce.org/odihr/elections/azerbaijan/388580?download=true>

Azərbaycanda 2019-cu ilin dekabrın 27-də keçiriləcək bələdiyyə seçkilərinə təxmin 4 ay vaxt qalmasına baxmayaraq 18 yaşı tamam olmuş şəxslərlə bağlı MSK-nın rəqəmləri ilə Dövlət Statistika Komitəinin rəqəmləri arasındakı ziddiyyət aradan qaldırılmayıb.

6.2. Məcburi köçkünlərin bələdiyyə seçkilərində iştirakı

Azərbaycan Konstitusiyası məcburi köçkünlərin siyasi hüquqlarını ölkənin digər vətəndaşları ilə eyni dərəcədə tanıyır. BMT İnsan Hüquqları üzrə Ali Komissarlığının məcburi köçkünlərlə bağlı hazırladığı Rəhbər Prinsiplərdə də göstərilir ki, məcburi köçkünlərin seçkilərdə, dövlət və ictimai işlərdə iştirak etmək hüququ var.³⁶ Ancaq Azərbaycanda məcburi köçkünlərin prezident və parlament seçkilərində iştirak etmək hüquqları təmin edilsə də, Seçki Məcəlləsi yalnız müvafiq seçki dairəsində daimi yaşayan Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının bələdiyyələrə üzv seçilə biləcəyi şərtini qoyur və daimi yaşayış hüququ olan vətəndaşların səsvermədə iştirak edə biləcəyini göstərir.³⁷

İşğal altında olan Dağlıq Qarabağ və ətraf rayonlardan olan məcburi köçkünlərin məskunlaşdıqları yerlərin bələdiyyə seçkilərində iştirakla bağlı nə aktiv, nə də passiv seçki hüquqları təmin edilir^{38,39}. Bu hal həm Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına⁴⁰, həm də beynəlxalq öhdəliklərinə⁴¹ ziddir. BMT-nin məcburi köçkünlər üzrə xüsusi məruzəçisinin Azərbaycanla bağlı hesabatında da bu məsələyə toxunulub, məcburi köçkünlərin sözügedən hüququnun təmin edilməsi hökumətə tövsiyə edilib.⁴²

VII. Yekun və Təvsiyələr

SMDT hesab edir ki, 27 dekabr 2019-cu il bələdiyyə seçkiləri ərəfəsində azad və ədalətli seçki mühiti üçün zəruri olan əsas hüquq və azadlıqlar məhdudlaşdırılıb, seçki təcrübəsi və seçki qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi üçün dəyişikliklər həyata keçirilməyib.

SMDT növbəti seçkilərin azad, ədalətli və rəqabətli şəraitdə keçməsi üçün aşağıdakı tədbirlərin qısamüddətli zaman üçün icrasını tövsiyə edir:

- Müstəqil namizədlər və müxalif partiyaları təmsil edən namizədlərin qeydiyyatına müdaxilələr yaradılmasın, rəqabətli seçki mühitinin formalaşması üçün siyasi iradə nümayiş etdirilsin;
- Sərbəst toplaşmaq azadlığına məhdudiyətlər aradan qaldırılsın, namizədlərin seçicilərlə görüşləri və mitinqləri üçün zəruri şərait təmin edilsin;
- Siyasi partiyalar, VCT-lərin normal fəaliyyətinə mane olan hallar aradan qaldırılsın; ictimai-siyasi fəallara qarşı təzyiqlərə son qoyulsun; siyasi məhbuslar azadlığa buraxılsın;
- Ölkə televiziyyalarında müxalif fikrə qoyulan qadağa aradan qaldırılsın, hər kəsin öz düşüncəsini televiziyalarda ifadə edilməsinə şərait yaradılsın, televiziya yalnız hakim partiyanın təbliğat vasitəsinə çevrilməsin;

³⁶ BMT-nin Məcburi Köçkünlərlə bağlı Rəhbər Prinsipləri, 22-ci prinsip, <https://www.ohchr.org/Documents/Issues/IDPersons/GPAzeri.pdf>

³⁷ Azərbaycan Respublikasının Seçki Məcəlləsi, Maddə 9.2

³⁸ Limited Voting Rights for Azerbaijan's Displaced, <https://bit.ly/2ztx1Of>

³⁹ <https://bit.ly/2kDS8IX>

⁴⁰ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası, Maddə 56, <http://www.e-qanun.az/framework/897>

⁴¹ Mülki və Siyasi Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Pakt, Maddə 25, <https://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/ccpr.aspx>

⁴² Report of the Special Rapporteur on the human rights of internally displaced persons, Chaloka Beyani, Follow-up mission to Azerbaijan, 8 April 2015. parag. 50-54, 82,

- Avropa Məhkəməsinin seçki hüququnun pozuntusu ilə bağlı qərarları icra edilsin; eyni pozuntuların bir daha təkrarlanmaması üçün AŞ NK-nin bu qərarlarla bağlı tələb və tövsiyələri icra edilsin;
- Seçki pozuntuları ilə bağlı gələn şikayətlərin səmərəli araşdırılması üçün məhkəmələrə siyasi müdaxilə hallarının qarşısı alınsın və şikayətlər ədalətli qaydada araşdırılsın;
- Məhkəmələrdə seçki hüquqlarının pozulması üzrə şikayətlər araşdırılarkən AIHM-in seçki pozuntuları ilə bağlı qəbul etdiyi qərarlara və seçki hüququ ilə bağlı müəyyən etdiyi standartlara istinad edilsin.

Bakı, Azərbaycan

07 oktyabr 2019

Əlaqə:

E-poçt: emc.az2001@gmail.com

Telefon: +994503334674

Veb səhifə: www.smdtaz.org

Twitter: [SMDT_EMDS](https://twitter.com/SMDT_EMDS)